

קדמה ומהפכות

מדריך למורה

כתיבה ופיתוח : צוות היסטוריה

ניהול צוות היסטוריה : ד"ר קציעה אביאלי-טביביאן

פתיחה

הספר "קדמה ומהפכות" מיועד לתלמידי כיתה ח'. הספר מזמן סביבה לימודית עשירה המתחשבת בשונות הלומדים ומאפשרת רכישת מיומנויות ללימוד היסטוריה בעזרת ייצוגים מילוליים וחזותיים: מקורות, מפות, תמונות. לכל אלה נלווה אתר תולדות www.toldot.cet.ac.il ובאמצעות מדוריו הוא מאפשר תהליכי הוראה למידה ברמות העמקה מגוונות ובמסגרות למידה שונות.

בספר על מרכיביו השונים מענה למטרות הוראת-למידת היסטוריה. בתחום הקוגניטיבי מוגדרות המטרות: הכרת אירועים, רכישת מושגים ומיומנויות, פיתוח חשיבה היסטורית (בעזרת הבחנה בין סיבה לתוצאה, בין דעה לעובדה, הסקת מסקנות). הנרטיב המוצג בפרקי הספר ולצידו השמות והמושגים המבוארים מאפשרים ללומד להכיר את האירועים ולרכוש שמות ומושגים בהקשר לכך. מגוון התעודות וקטעי המחקר בכל פרקי הספר והשאלות שלצידם מאפשר פיתוח חשיבה היסטורית. הכרת האירועים והמושגים, הפקת מידע מן המקורות, קריאת המפות והתמונות יוצרים אצל הלומד בסיס ידע המזמן עיון ביקורתי וטיפול השיפוט של אירועים היסטוריים המוצגים בספר.

מתוך הבנה כי חקירת מקורות היסטוריים היא אחד המאפיינים המרכזיים של היסטוריה שולבו בספר מקורות רבים. הם תורמים למפגש בלתי אמצעי עם רוח התקופה בהיותם כתובים בלשון התקופה, ובמושגיה. המקורות מקלים על התפיסה ועל ההבנה של אירועים ותפיסות עולם בכך שהם הופכים ידיעה מופשטת לממשות או שהם מדגימים בעיה או תופעה. הדיון במקורות נועד ליצור את ההבנה כי ההיסטוריוגרפיה אינה מספרת סיפור אחד שיש לו משמעות אחידה, אלא רצף של סיפורים אפשריים המעניקים פרשנות שונה לאותה תופעה. לימוד באמצעות מקורות היסטוריים מזמן כלים לפיתוח חשיבה היסטורית וביקורתית המבוססת על טיעונים ונימוקים, ומעודד חשיבה אמפתית המאפשרת לגלות סובלנות כלפי עולם ערכים ואמונות של השונה והאחר ולהבינו מנקודת מבטו.

הטקסטים החזותיים מחזקים את המילוליים, או מציגים תמונת מבט נוספת על האירועים ההיסטוריים. התמונות מעוררות רגשות ומחשבות. הן יכולות לשמש פתיח לדיון, או לתרום לבניית שיפוט ערכי. המפות הן טקסט חזותי שנועד להציג את האזורים בהם התרחשו האירועים ועשוי גם להמחיש תהליך: תהליך האמנציפציה, תהליך התפשטות החסידות. באמצעות המפות ניתן להקנות לתלמידים מיומנות של קריאה והמללה של מפה היסטורית.

הספר מאפשר להשיג את המטרות הערכיות של הוראת-למידת היסטוריה ובכללם: טיפוח השיפוט של אירועים היסטוריים, טיפוח היכולת לבחון את עמדתו של האחר מנקודת מבטו מתוך ההכרה כי קיימות נקודות ראות שונות לאירועים היסטוריים, וטיפוח רגש ההזדהות עם ההיסטוריה הלאומית. לדוגמה: הגירת היהודים ממזרח אירופה, התפתחות זרמים בדת היהודית: חסידות, ניאור-אורתודוקסיה, רפורמה. סוגיות אלה מאפשרות עריכת דיונים שיתרמו לפיתוח עולם ערכים ולביסוס השקפת עולם מנומקת, במיוחד כאשר על הפרק עומדים ערכים המקיימים דיאלוג עם ערכים בני זמננו.

הטבלה הבאה מציגה את מרכיבי חומרי הלמידה בספר והמלצות לדרכים לשילובם בתהליכי

הוראה-למידה:

שילוב בתהליך הוראה-למידה	מאפיינים ומטרות	המרכיב
<p>טרום למידה – מיקוד מסגרת הזמן שהיחידה עוסקת בה.</p> <p>במהלך הלמידה – בניית ציר זמן סינכרוני.</p> <p>לאחר הלמידה – לסיכום ולחזרה.</p> <p>הצעה לפעילות</p> <p>בחירת כמה אירועים חשובים מהיחידה ושילובם בציר הזמן:</p> <p>א. פעילות אישית.</p> <p>ב. בקבוצות – דיון לגיבוש ציר זמן קבוצתי.</p> <p>ג. במליאה – השוואה בין צירי הזמן השונים ודיון במשמעות ההבדלים.</p>	<p>בפתח כל יחידה מוצג ציר זמן. ציר הזמן מציג אירועים מרכזיים בתקופה שהיחידה דנה בהם – חלקם מן ההיסטוריה הכללית וחלקם מן ההיסטוריה של עם ישראל.</p> <p>הערה: על הציר מצוינים באות אפורה אירועים שאינם שייכים לנושאי היחידות, אבל הם מאירים אירועים היסטוריים משמעותיים שהתרחשו בתקופה.</p> <p>על הציר מצוינים כמה תאריכים. הלומד מוזמן להוסיף אירועים לפי בחירתו והדבר יסייע לו להבנות את מושג הזמן.</p>	<p>ציר זמן</p>
<p>א. לבחירה - אם הפרק הוא פרק רשות והחלטתם לא להעמיק בו תוכלו להיעזר בקריאת הסיכום – המקשר בין הפרקים השונים.</p> <p>ב. טרום למידה – הסיכום יכול כלמידה מטרימה – לימוד ראשוני מכליל על הנושא הנידון בפרק.</p> <p>ג. לאחר הלמידה – לסיכום עם סיום לימוד הנושא.</p>	<p>בסיום כל פרק מופיע סיכום הכולל את המידע הבסיסי - מושגים, תופעות ותהליכים חשובים - שפרקי היחידה עוסקים בהם.</p>	<p>סיכום</p>

שילוב בתהליך הוראה-למידה	מאפיינים ומטרות	המרכיב
<p>א. איסוף המידע, ניתוחו והבנתו באמצעות שאלות העזר המלוות את התעודות.</p> <p>ב. ביסוס מיומנות קריאת תעודות: מי כתב? מתי? היכן? מדוע? מה הרעיון המרכזי?</p> <p>ג. הבנת השוני בין תעודה לבין קטע מן המחקר.</p>	<p>התעודות וקטעי המחקר מאפשרים:</p> <p>א. התנסות במיומנויות היסוד של לימוד היסטוריה</p> <p>ב. הכרת תקופה במושגיה ובאווירתה</p> <p>ג. למידת חקר המונחה.</p> <p>ד. ראיית תופעה היסטורית מנקודות מבט שונות.</p>	<p>תעודות וקטעי מחקר</p>
<p>טרומ למידה (תמונות) – הרחבת הסקירה המרפרפת.</p> <p>תמונות, מפות, תרשימים וקריקטורות – מלבד היותם מקורות היסטוריים, הם מאפשרים להיענות לשונות התלמידים: שאלות העזר המגוונות, המלוות את רוב המקורות, מאפשרות בחירה והתאמה לתלמידים שונים.</p> <p>הצעות לשאלות מנחות לתמונות:</p> <p>א. מהו נושא התמונה? שימו לב לכותרת.</p> <p>ב. אילו פרטים ניתן לזהות בתמונה?</p> <p>ג. מה מספרת התמונה?</p> <p>ד. מה מוסיפה התמונה על המידע הכתוב?</p> <p>טרומ למידה (מפות) – סקירת המפות בפרק תוך השוואה ביניהן – להתרשמות כללית.</p> <p>הצעות לפעילויות ולשאלות למפות:</p> <p>א. פענח הכותרת, המקרא והסמלים.</p> <p>ב. מהו המידע העולה מן המפה? (נושא, זמן, מקום).</p> <p>ג. אילו מסקנות אפשר להסיק מן המפה?</p> <p>ד. כיצד המידע שהוסק מתקשר לכתוב בטקסט? (מוסיף, מדגים וכו').</p> <p>טרומ למידה (תרשימים) – התרשמות, העלאת השערות.</p> <p>במהלך הלמידה – המחשה מספרית וכמותית, המחשת הגודל; ביסוס הטקסט המילולי; אימות השערות והפרכתן.</p>	<p>תמונות</p> <p>א. מהוות מקור מידע וממחישות את אירועי התקופה.</p> <p>ב. מסייעות ביצירת דימוי חזותי לתקופה ולאירועים הנלמדים.</p> <p>מפות ותרשימים</p> <p>המפה ההיסטורית ממחישה את האזורים שהאירועים והתהליכים התרחשו בהם.</p> <p>המידע במפה הוא מופשט ומיוצג בסמלים ולכן חלק מהתלמידים מתקשים בפענוחו.</p> <p>קריקטורות</p> <p>הקריקטורה משמשת מקור מידע ומסייעת לבחון הלכי רוח בתקופה.</p> <p>טבלות ותרשימים</p> <p>א. מאפשרים לבחון בעיות היסטוריות בכלים המאפשרים כימות.</p> <p>ב. מאפשרים הסקת מסקנות.</p> <p>ג. משמשים בסיס להעלאת שאלות ובעיות.</p>	<p>מקורות חזותיים</p>

שילוב בתהליך הוראה-למידה	מאפיינים ומטרות	המרכיב
<p>השלמת פערי מידע והעלאת מידע קיים.</p>	<p>בצדי העמודים מופיעים הסברים על מושגים ומונחים שנלמדו בעבר אשר מסייעים להבנת הטקסט, או מושגים חדשים.</p>	<p>שמות ומושגים</p>
<p>טרנס למידה - הפנייה לפריט מסוג זה כפתיח.</p> <p>במהלך הלמידה – להרחבת הנושא הנלמד או להצגת נקודת מבט נוספת.</p>	<p>קטעי מידע המצביעים על תופעות ומושגים הקיימים בימינו ואשר מקורם בתקופה הנלמדת.</p> <p>רוב הקטעים מתייחסים לנושאים העשויים לעורר את סקרנותו של הלומד.</p>	<p>כדאי לדעת</p>
<p>א. אפשר לשלב חלק מהפעילויות בנושאים לדיון בכיתה במהלך הלמידה ובסיכום.</p> <p>ב. אפשר להסתייע בפעילויות להכנת מבחן.</p>	<p>פעילויות מופיעות לאורך כל הספר:</p> <p>א. שאלות עזר הנלוות למקורות.</p> <p>ב. בסיום פרקים – לחזרה ולדיון מגוון הפעילויות מאפשר בחירה והתאמה ללומדים שונים ובמסגרות שונות: יחיד, זוגות, קבוצות, מליאת הכיתה. מקצתן נושאות אופי עיוני ואחרות - אופי יצירתי.</p> <p>ג. בפעילויות מיון שונות נעשה שימוש בביטויים: היבט, תחום, תחומי חיים. השימוש בכמה ביטויים בא להקנות מיומנויות מיון ותובנה כי למרות המיון לתחומים או תחומי חיים אין דיכוטומיה מלאה אלא יש קשר בין הפוליטי לחברתי, בין הדתי לחברתי וכו' – עניין המובע בביטוי היבט.</p>	<p>פעילויות</p>
<p>א. הגדרת שמות ומושגים.</p> <p>ב. איתור מידע במהלך הכנת עבודה, חזרה והכנה למבחן.</p> <p>ג. פיתוח יכולת שימוש במפתח.</p> <p>ד. בחינת מושג כמקשר בין חברות שונות לתקופות היסטוריות.</p> <p>ה. זיהוי מושגים הנמצאים בשימוש כיום ובחינת מאפייניהם בתקופות היסטוריות.</p>	<p>שמות ומושגים מרכזיים בספר מסודרים בסדר אלפביתי.</p> <p>המפתח מאפשר:</p> <p>בניית מושג על ידי ליקוט מידע מצטבר.</p> <p>פיתוח יכולת לשימוש מושכל בתוכני הספר.</p>	<p>מפתח</p>

פרק א: המהפכה המדעית

פעילות מקדימה

- א. קריאת כותרות הפרק: והפקת מידע מהן. פעילות זו תספק ידע ראשוני על תוכני הפרק.
- ב. קישור העבר להווה: התלמידים יאתרו בעיתונים מאמרים או ידיעות על תגליות מדעיות חדשות ומכשירי מדידה חדישים מתקופתנו. קטעי העיתונות ייבחנו בכיתה.
  - פעילות פותחת זו מצריכה הכנה מראש; תוכלו לאסוף בעצמכם ידיעות כאלה ולהביאן לכיתה.
  - פעילות זו מחדדת את ההבנה, שלפיה המהפכה המדעית היא תהליך הנמשך גם בימינו.

נושא לדיון: מהי המהפכה שחוללו התגליות במדע?

- בפתיחת הדיון בנושא בקשו מן התלמידים לאסוף מידע על קופרניקוס, גליליי וניוטון.
- כדאי להפנות את התלמידים למקורות מידע נוספים.
  - תוכלו להציע לתלמידים להתחלק לקבוצות התמחות. כל קבוצה תציג את אחד המדענים ותוכל להיעזר בשאלה הנ"ל.
  - תוכלו לערוך מיפוי של הנושא: מהפכה מדעית. דוגמה:

מהפכה מדעית

מכשירים

דרכי הוכחה

תגליות

מדענים

- לאחר הצגת הישגיהם של המדענים יש לדון בשאלה: מהי המהפכה שחוללו?
- דיון זה רצוי לערוך במליאת הכיתה. בדיון יוצגו נקודות אלה: מהפכה בתפיסת היקום; מהפכה בדרכי ההוכחה; ערעור על שליטת הכנסייה על הידע; התפתחות טכנולוגית של מכשירים; יצירת שפה מדעית; יצירת שפת סימנים משותפת (מתמטיקה); כתיבת ספרי מדע ובהם חידושי המדע והפצתם במהירות (הודות למהפכת הדפוס).

פעילות לסיכום הנושא

- א. הכנת כתבי חידה: על דמויות המדענים.
- ב. דיון דילמה או משחק תפקידים: "גליליי עומד למשפט האינקוויזיציה."
  - הצעות א ו-ב דורשות גם ביטוי יצירתי.
  - תוכלו לחלק את הכיתה לקבוצות. כל קבוצה תעסוק באחד מדרכי הפעילות המסכמת המוצעת. לאחר מכן הציגו את התוצרים של הקבוצות במליאת הכיתה.

פרק ב: הנאורות ורעיונותיה

פעילות מקדימה

- א. **הסבר שמות ומושגים:** הצגת השמות והכינויים של התקופה: עידן הנאורות, עידן האורות, תקופת ההשכלה. וברור משמעותם.
- ב. **קריאת תעודה:** קריאת דבריו של עמנואל קאנט: "מהי השכלה" והבנת פרשנותו לנושא. בדיון הכיתתי מוצע לתת ביטוי לרעיון המובא בדבריו: "העז לדעת! אזור אומץ להשתמש בשכלך שלך".
- ג. **קריאת כותרות:** התלמידים יקראו את כותרות הסעיפים וכותרות הפסקאות בפרק ויפיקו מידע מתוכן. פעילות זו תספק ידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושא לדיון: מה הייתה תפיסת העולם של הוגי הדעות של ההשכלה ומה היו רעיונותיהם בשאלות המדינה והדת?

בפתיחת הנושא יופנו התלמידים לתמונה "ביסלון" של מאדאם ז'ופרן" יש להסביר את המושג "סלון" ולציין את פרטי התמונה. להשלמה קראו גם תעודה 1, מהי השכלה, עמנואל קאנט.

בגוף השיעור ייערך דיון בתפיסות היסוד של ההשכלה.

- ביקורת התבונה – כל אדם יכול להתבסס על תבונתו; אדם כזה הוא בן חורין.
- אמונה בקדמה – אמונה בעתיד טוב יותר, עתיד שהתבונה תשלוט בו.
- העמדת האדם במרכז – האדם המבקר, המערער, השואל והמטיל ספק; האדם המבין כי גורלו נתון בידיו.
- בשל מורכבות הנושא רצוי לערוך שלב זה של הלמידה במליאת הכיתה.

לפניכם שתי הצעות לביורר ההשקפות של הוגי הדעות של ההשכלה בשאלות המדינה והדת.

הצעה א:

- התלמידים יתבקשו ללקט שמות ומושגים המביעים את עמדתם של הוגי הדעות בנושאים אלה.
- דוגמאות לשמות ומושגים הקשורים להשקפות המשכילים על הדת: האל כאדריכל, האל כשען, וולטר, ז'אן קלה, רעש האדמה בליסבון, האנציקלופדיה.
  - דוגמאות לשמות ומושגים הקשורים להשקפות המשכילים על המדינה: מונטסקיה, הפרדת רשויות, רוסו, אמנה חברתית, הרצון הכללי, אבסולוטיזם נאור, פרידריך הגדול, תועלת המדינה, כתב הסובלנות.
  - הכיתה תחולק לשתי קבוצות וכל קבוצה תעסוק באחד הנושאים.
  - ליקוט השמות והמושגים ייעשה בשלב ראשון באופן אישי. לאחר מכן ייערך דיון בקבוצה ויבחרו השמות והמושגים בהסכמת כל חברי הקבוצה.

לאחר יצירת הרשימה המוסכמת של השמות והמושגים, יכתבו התלמידים בכל קבוצה חיבור, המביע את השקפת המשכילים בענייני הדת או בענייני המדינה וישלבו בו את השמות והמושגים שליקטו.

- כל קבוצה תציג במליאת הכיתה חיבור קבוצתי אחד.

הצעה ב:

התלמידים יסבירו בעזרת הטבלה אילו תמורות במצב המצוי שאפו המשכילים לחולל.

הנושא	המצב המצוי	המצב הרצוי
מעמד הפרט		
מעמד הכנסייה		
סמכויות המדינה		

לאחר איסוף פרטי הטבלה יעסקו התלמידים בשאלה: באילו קשיים עלולים המשכילים להיתקל במהלך ביצוע התמורות שהציעו?

פעילות לסיכום הנושא

לבחירה:

א. **דיון:** מדוע מכנים את תקופת ההשכלה "עידן האורות" ו"עידן הנאורות"? התלמידים ינמקו את תשובתם תוך התבססות על עובדות.

- אם פתחתם בפעילות מקדימה א, תוכלו גם לסכם בפעילות זו.

ב. **חיבור:** כתבו טיעונים בשם רוסו או מונטסקיה המשכנעים שליט אבסולוטי ליישם את השקפותיהם.

פרק ג: המהפכה האמריקנית – יישום רעיונות הנאורות

פעילות מקדימה

א. **סיעור מוחין**: על המושג "הגירה".

נושא זה מתאים גם למציאות החיים בישראל. בעזרת המידע העולה מסיעור המוחין יוכלו התלמידים להבחין בין גורמי משיכה לגורמי דחיפה – גורמים המאפיינים כל הגירה.

ב. **דיון**: מה הם הסמלים המזוהים עם ארצות-הברית בימינו ומה מקורם?

▪ בעזרת המידע בפרק תוכלו לעסוק בדגל האמריקני ובעזרת הקטע "כדאי לדעת" – בפסל החירות.

ג. **קריאת מפות והשוואה ביניהן**: עיון במפה - "שלוש עשרה המושבות הראשונות" המציגה את אזורי ההתיישבות של המהגרים. נוסף על כך יעיינו התלמידים במפה מדינית של ארצות-הברית כיום, ישו בין המפות ויסיקו מסקנות. נוסף על הצגת המפות תוכלו להציע לתלמידים להשוות בין הדגל של ארצות-הברית ב-1776 לבין הדגל של ארצות-הברית בימינו ולבחון את הקשר בין המפה והדגל.

נושאים לדיון

נושא 1: באילו נושאים ובאילו דרכים נאבקו המושבות וממשלת בריטניה במהלך הסכסוך ביניהם?

על מה נאבקו המושבות? בקשו מן התלמידים ללקט דוגמאות לפעולות המושבות בעת הסכסוך ולפעולות ממשלת בריטניה בעת הסכסוך.

- **דוגמאות לפעולות המושבות**: תחרות כלכלית של מושבות הצפון בבריטניה; תביעות פוליטיות – אין מיסוי ללא ייצוג; הטלת חרם על סחורות מיובאות; הפגנות; התארגנות "בני חירות"; מסיבת התה; התנגדות מזוינת; פרסום הצהרת העצמאות.
- **דוגמאות לפעולות בריטניה**: הטלת סגר על נמלי אמריקה; חקיקת חוקים (חוק האיכסון, חוק הבולים); הטלת מכסים; שליחת צבא; הטבח על בוסטון; מאבק מזוין.

לאחר ליקוט האירועים תוצג השאלה: איזו פעולה של המתיישבים במהלך המאבק עשויה להיחשב שיא ואיזו פעולה של בריטניה עשויה להיחשב שיא? נמקו.

התלמידים ימיינו את המאבק בין בריטניה למושבות על-פי היבטים. לפניכם דוגמה:

המאבק בין בריטניה למושבות		
מאבק כלכלי	מאבק פוליטי	מאבק צבאי

- תוכלו להציג את הנושא גם באמצעות מיפוי.

פעילות לסיכום הנושא

קריאת התעודה: "מיהו אמריקני?". מומלץ להיעזר בשאלות הנלוות. התעודה מציגה את הגדרת הזהות האמריקנית.

נושא 2: הצהרת העצמאות (4 ביולי 1776) וחוקי ארצות-הברית (1787) הם שני מסמכי היסוד של הדמוקרטיה באמריקה. מה תוכנם? על אילו השקפות הם נסמכים?
בפתיחת הדיון בנושא רצוי להסביר את המושגים "הצהרת העצמאות" ו"החוקה" ולהתייחס לשלב שבו פורסם כל משמך.

יש לעסוק בתוכנם של שני המסמכים. לבחינת הצהרת העצמאות אפשר להיעזר בתעודה ובשאלות הנלוות לה. לבחינת חוקת ארצות-הברית ניתן להיעזר בתרשים המציג את הפרדת רשויות השלטון ואת עקרון האיזונים והבלמים.

- תוכלו לחלק את הכיתה לקבוצות ולהציע לכל קבוצה לעסוק בכל אחד מן המסמכים. ואחר כך להציג במליאת הכיתה את הרעיונות המרכזיים של כל מסמך.
- דיון בשאלה: אילו רעיונות של ההשכלה מתבטאים במסמכים אלה? היעזרו בפרק ב

תוכלו להציג מידע זה בטבלה:

רעיונות ההשכלה	ביטוי הרעיונות בהצהרת העצמאות	ביטוי הרעיונות בחוקה
שוויון כל בני האדם		
זכויות טבעיות		
ריבונות העם		
הפרדת רשויות		

פעילות לסיכום הנושא

לבחירה:

- א. מדוע לדעתכם מלחמת העצמאות של ארצות-הברית מכונה "מהפכה"?
  - פעילות זו מומלצת כפעילות לכתיבה אישית. לאחר שלב הכתיבה יש לקרוא כמה תשובות במליאת הכיתה ולדון בתוכן.
- ב. הכינו שאלון לריאיון עם אחד האבות המייסדים של ארצות-הברית.

פרק ד: תנועת החסידות מחוללת שינוי ערכים

פעילות מקדימה

- א. **קריאת תמונות:** לקטו מן הפרק תמונות המציגות את החסידות וציינו איזה מידע עולה מתמונות אלה על החסידות ועל החברה בה פעלו.
- ב. **סיעור מוחין:** בסיעור המוחין יוצגו שני מושגים: "חסידים" "מתנגדים". התלמידים יציגו מידע הקשור להם מתוך ידע תחילי.
  - ההשוואה תוכל להצביע על ההבדל בין חסידים למתנגדים.
  - ניתן להניח כי עולם האסוציאציות של התלמידים בקשר למושג "חסידות" יהיה רחב יותר.
  - בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.
- ג. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות תציג לפני התלמידים מידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושאים לדיון

- נושא 1: החסידות מציינות שינוי ערכים בחברה היהודית המסורתית. מה הם הרעיונות והמעשים המבטאים זאת ומה היו התמורות שחוללה החסידות בחברה היהודית?**
בקשו מן התלמידים ללקט דוגמאות מן הפרק לרעיונות ולמעשים המבטאים שינוי ערכים.

דוגמאות לרעיונות ולמעשים של החסידים המבטאים מרד:

- המסגרת הארגונית היא עדה ולא קהילה.
- במרכז העדה עומד צדיק ולא רב.
- העמדת הרגש, השמחה וכוונת הלב במרכז – ולא הלמדנות והידע.
- החסידים מורדים בסדר הפנימי של החברה היהודית ובהנהגתה המסורתית, שמייצגיהם הם המתנגדים ורבניהם. החסידות, לעומת זאת, הייתה תנועה של המון העם.
- את התמורות שחוללה החסידות אפשר להמחיש בעזרת מפה 1, עמ' 379, המציגה את אזורי ההתפשטות של החסידות.

פעילות לסיכום הנושא

לבחירה:

- א. **דיון:** האם נכון לטעון כי החסידים מרדו בחברה היהודית המסורתית ובהנהגתה?
- ב. **הכנת ריאיון:** עם חסיד או עם מתנגד. בראיונות יש להתייחס למוקדי הויכוח בין התנועות.
- ג. **מכתב:** כתבו מכתב מאת, המתאר את השינויים המתרחשים בעדה החסידית של המגיד ממזריץ'.

נושא 2: עם התפשטות החסידות הלכה והתפתחה מחלוקת בין חסידים למתנגדים. כיצד באה לדי ביטוי?

בקשו מן התלמידים ללקט דוגמאות מן הפרק לרעיונות ולמעשים המבטאים את המחלוקת הפנימית. התייחסו ל דרכי הפעולה של שני המחנות.

ניתן להציג את המחלוקת בעזרת הטבלה הבאה:

מתנגדים	חסידים	המאפיינים
		אישים, מנהיגים
		אזור השפעה מרכזי
		מצטרפים לתנועה
		רעיונות מרכזיים
		דרכי פעולה
		תגובות החברה הסובבת
		אחר

פעילות לסיכום הנושא

א. אישיות: כתיבת חיבור על הגר"א ועל אחד ממנהיגי החסידות המוצגים בפרק: הבעש"ט או המגיד ממזריץ'.

ב. החסידות בתקופתנו: כיתבו על אחת העדות החסידיות הפועלות גם בימינו והציגו את עקרונותיהם ופעילותם.

פרק ה: האבסולוטיזם הנאור והיהודים

פעילות מקדימה

א. ברור מושגים: הסבר המושגים אבסולוטיזם ואבסולוטיזם נאור. לעניין זה מומלץ להיעזר בפרק ב.

על הלוח תירשם האימרה שמייחסים ללואי ה-14: "המדינה זה אני" או: "אמונה אחת, חוק אחד, מלך אחד", לעומת ההתבטאויות של פרידריך הגדול: "השליט ועמו אינם אלא גוף אחד"; "השליט כמוהו כפחות שבנתיניו" ו"השליט – משרתה הראשון של המדינה".

התלמידים יתבקשו להסביר את הביטויים ולשער איזו השקפת עולם עומדת בבסיס כל היגד.

מתוך המידע העולה מן השיחה יש להסביר מהו אבסולוטיזם ומהו אבסולוטיזם נאור.

ב. הסבר מושג: כתב סובלנות

נושא לדיון: מה הייתה מדיניותו של יוזף השני כלפי היהודים?

- הציגו דוגמאות ליחסו של יוזף השני ליהודים ומיינו אותם לתחומי חיים.
- לאחר הצגת הדוגמאות והסברן יש לדון בשאלה: אולי רעיונות של ההשכלה מתגלים ביחסם של שליטי האבסולוטיזם הנאור ליהודים?

כדאי להדגיש את עניין השיפוט על-פי התבונה, את חופש הדת ואת הקשר בין השליט לנתיניו. רעיונות אלה הוצאו אל הפועל בנקיטת מדיניות שנועדה להפוך את היהודים למועילים יותר למדינה. גילויי המדיניות הזו היו פעולות כמו: כתב הסובלנות, הענקת זכויות אזרח ליהודים, פתיחת אפשרויות תעסוקה חדשים ליהודים – חקלאות ותעשייה.

עם זאת יש לציין את היחס הדו-ערכי של שליטי האבסולוטיזם הנאור כלפי היהודים. לצד הניסיון לשלבם במדינה הוטלו עליהם הגבלות, לדוגמה: איסור להגדיל את מספר היהודים בווינה, מניעת ישיבה חופשית בברלין, הטלת מיסוי מיוחד ועוד.

- בדקו את התגובות המנוגדות של יהודים למדיניות יוזף השני.

פעילות לסיכום הנושא

לבחירה:

א. **ויכוח:** ערכו ויכוח בין יהודים על היתרונות והחסרונות במדיניות של שליטי האבסולוטיזם הנאור כלפי היהודים.

- בוויכוח רצוי לדון על נושאים כמו: הקניית השכלה כללית ליהודים והענקת זכויות אזרח – הישג או סיכון? ההצעה לאסור שימוש ביידיש ובעברית בתעודות ובמסמכים – מה משמעותה? הוויכוח יכלה את הדילמות שעמן התמודדו היהודים כתוצאה מהמדיניות של שליטי האבסולוטיזם הנאור.
- פעילות סיכום זו יכולה להיות פעילות מרכזית בפני עצמה. הפעילות תעסוק בדילמות של יהודים לנוכח המדיניות של שליטי האבסולוטיזם הנאור.

ב. **חיבור:** כתבו שני מאמרים לעיתון היוצא לאור בווינה שכותרתו: "מה מסתתר מאחורי כתב הסובלנות של יוזף ה-2?" מאמר אחד כתבו בשם משכיל יהודי ומאמר שני: בשם רב הקהילה.

- פעילות סיכום זו מאפשרת להציג שתי פרשנויות המנוגדות למדיניות השליט.
- הפעילות ממחישה את הדילמות של יהודים לנוכח המדיניות של שליטי האבסולוטיזם הנאור.

פרק ו: ההשכלה היהודית במרכז אירופה ובמערבה

פעילות מקדימה

לבחירה:

א. **קריאת תמונות והשוואה:** לקטו תמונות מן הפרק המציגות את המשכילים היהודים ואת ההשכלה בחברה היהודית. איזה מידע עולה מהן?

ב. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות תציג לפני התלמידים מידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושאים לדיון

נושא 1: המשכילים היהודים פעלו לשינוי ערכים בחברה היהודית. מה היו השקפותיהם? מה היו השינויים שביקשו לערוך? ומי היו המצטרפים אליהם בקשו מן התלמידים ללקט דוגמאות מן הפרק לרעיונות ולמעשים המבטאים מרד של משכילים וחסידים.

דוגמאות לרעיונות ולמעשים של המשכילים

קשירת קשרי חברה עם נוכרים.

▪ התמונה המתארת את המפגש בין לפאטר, מנדלסון ולסינג. מדגימה מקרה פרטי אך מאפיינת הלך רוח – השתתפות ב"סלון".

▪ דרישה לסובלנות דתית – לכל אדם יש זכות לבחור את אמונתו ואין להפלותו על כף: בכך הביעו המשכילים ביקורת כנגד המדינה וכנגד הממסד הכנסייתי.

▪ סמכויות הענישה מצויות רק בידי המדינה ולא בידי הדת; בדעה זו הביעו המשכילים מרד בממסד הדתי שבמדינה ובעיקר ברבני הקהילה היהודית, שסמכויות הענישה שהיו בידהם חיזקו את מעמדם במדינה.

▪ שינוי במנהג ובהלכה, לדוגמה, בעניין הלנת המת; בכך פגעו המשכילים בסמכות של פסיקת ההלכה של רבי הקהילה.

▪ אימוץ שפת המדינה, לרבות לימוד התורה בשפת המדינה ("הביאור") וכן תיקונים בחינוך; בכך פגעו המשכילים בסמכות הרבנים ובזהות הייחודית של היהודים.

בסיכום הדיון יש לציין כי :

- היהודים המשכילים ניהלו מרד כפול : הם שותפים למאבק של חבריהם המשכילים מן החברה הכללית ונאבקים במדינה ובממסד הדתי, אך עליהם להיאבק גם בבית – באחיהם נאמני המסורת.
- ההשכלה הציגה דמות אחרת של היהדות, והעלתה דמות של יהודי חדש.
- ההשכלה בחברה היהודית אפיינה רק שכבה עילית קטנה ומצומצמת, והתמורות שחוללה השפיעו באותה תקופה על מיעוט.
- אפשר לבחון את התמורות שחוללו המשכילים דרך השינוי שחל בדפוסי ההתנהגות : בשפה, בלבוש ובהשתתפות ב"סלון". אפשר לבחון אותן גם דרך השינוי שחל בדפוסי החינוך, שינוי שבא לביטוי ב"בית הספר החופשי" ובהענקת חינוך מקצועי וחינוך כללי.

פעילות לסיכום הנושא

- א. **השוואה** : ערכו השוואה בין החסידות לבין ההשכלה בחברה היהודית. כיוון ששתי התנועות ביקשו לחולל שינוי בחברה היהודית ופעלו בריכוזים שונים, מומלץ לסכם את הנושא על ידי טבלה זו.
- תוכלו להיעזר בטבלאות השוואה שכנו התלמידים בלימוד פרק ד ובלימוד פרק זה.

המאפיינים	בהשכלה	בחסידות
תקופה		
אזור השפעה מרכזי		
מצטרפים לתנועה		
אישים, מנהיגים		
רעיונות מרכזיים		
תגובות החברה היהודית		
תגובות החברה הסובבת		

לאחר הצגת פרטי הטבלה שאלו : מה הן נקודות הדמיון ומה הן נקודות השוני בין שתי התנועות? האם נכון לטעון כי החסידים והמשכילים מרדו בחברה היהודית המסורתית ובהנהגתה?

ב. **מכתב** : כתבו מכתב מפי משכיל יהודי מברלין, המספר על השינויים המתרחשים בקרב יהודי ברלין בעקבות השינויים שחוללה ההשכלה.

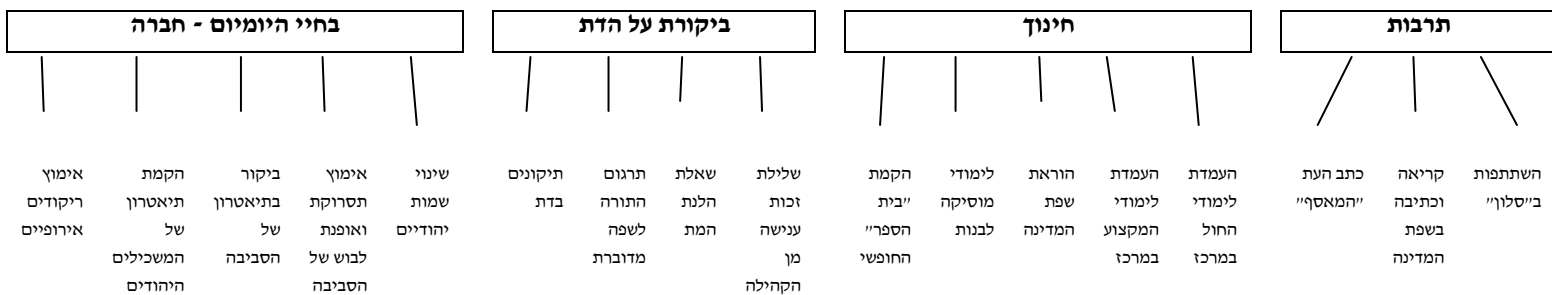
נושא 2: מה מאפיין את המפגש הבין-תרבותי שהתחולל בקרב המשכילים היהודים?

התלמידים יציגו את ממריצי המגעים הבין-תרבותיים ואת היבטי המגעים הללו.

ממריצי המפגש הבין-תרבותי הם:

- משכילים יהודים שהשתתפו בפגישות ב"סלונים" ובהם קשרו קשרים עם שכניהם המשכילים;
- יהודי החצר ששירתו שליטים ונסיכים והושפעו ממנהגי הסביבה;
- שליטי האבסולוטיזם הנאור, שבמדיניותם בשאלת היהודים נקטו בפעולות שנועדו להפוך את היהודים ליותר מועילים למדינה וכך גם הם ישפרו את מעמדם (פרק ה).
- חיי היומיום במרכז אירופה ובמערבה.

אפשר להציג את היבטי המפגש הבין-תרבותי בתרשים, לדוגמה:

לאחר הצגת התרשים יש לשאול: מה מאפיין את המגעים הבין-תרבותיים לפי הדוגמאות שהועלו?

- המגעים הללו הם בעיקרם מגעים של קבלה מצד היהודים וניסיון להשתלב בסביבה. יש לציין כי בדורו של מנדלסון אין ביטול של הזהות היהודית; מנדלסון מסרב להתנצר, הוא יהודי שומר מצוות. תלמידיו היו קיצוניים ממנו בהצעותיהם לתיקונים בחינוך ובדת.
- השפעתם של מגעים אלה מכריעה בהיותם עוסקים במאפייני הזהות היהודית: חינוך, תרבות ודת.

פעילות לסיכום הנושא

דיון: לאילו הישגים הוביל המגע הבין-תרבותי שהתפתח בתקופת ההשכלה בחברה היהודית ואילו סיכונים נוצרו בעקבותיו?

- פעילות זו רצוי לערוך במסגרת דיון כיתתי.
- פעילות סיכום זו מציגה את מצב הדילמה שבו היו נתונים היהודים המשכילים

פרק ז: המהפכה הצרפתית

פעילות מקדימה

לבחירה:

א. **קריאת תמונות:** התלמידים יעינו בתמונות הפרק ויבררו איזה מידע עולה מהן על אירועי המהפכה בצרפת.

ב. **קריאת כותרות:** התלמידים יקראו את כותרות הסעיפים וכותרות הפסקאות ויבחנו את המידע על תוכני הפרק העולה מהן.

ג. **סיעור מוחין:** על המושג "מהפכה" או על המושג: "המהפכה הצרפתית". בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.

ד. **דיון במושגים:** הבהרת המושגים: חופש, שוויון ואחווה.

▪ תוכלו לבקש מן התלמידים לתת דוגמאות המבטאות מושגים אלה או את העדרם בחיים הפוליטיים בימינו.

נושאים לדיון

נושא 1: מה היו הגורמים למהפכה הצרפתית ומה היו לדעתכם ההישגים המרכזיים של המהפכנים בשלביה הראשונים? נמקו תשובתכם.

א. התלמידים יצינו את הגורמים למהפכה וימינו אותם בטבלה.

גורמים רעיוניים	גורמים חברתיים	גורמים פוליטיים	גורמים כלכליים

▪ היעזרו בפרק ב הדן ברעיונות שהעלתה ההשכלה.

▪ אפשר להציג לתלמידים רשימה של גורמים ולבקשם למיין אותם בעזרת הטבלה.

לאחר הצגת הגורמים יתבקשו התלמידים לדרג את הגורמים לפי סדר חשיבותם ולנמק, או למיין לגורמים שהתהוו בזמן ממושך ולגורמים שהתהוו סמוך למהפכה.

▪ להבהרת מקצת הגורמים למהפכה תוכלו להיעזר בתמונות שבפרק.

▪ להבהרת הגורמים הכלכליים תוכלו להיעזר בשיר "בשלטון שר האוצר".

ב. כדי להבהיר את הישגי המהפכנים בשלבים הראשונים של המהפכה, ייערך דיון באירועים המרכזיים שהתרחשו בשלבים הראשונים. אחר כך תוצג השאלה אילו מהגורמים למהפכה באים לביטוי בכל אירוע, ומה הם הישגי המהפכנים בכל אחד מן האירועים. האירועים המרכזיים שרצוי לדון בהם: הקמת האספה הלאומית; הריסת הבסטיליה; הצו לביטול הפיאודליזם והצהרת זכויות האדם והאזרח.

- דונו בכל אחד מן האירועים במליאת הכיתה והרחיבו את הדיון בהצהרת זכויות האדם והאזרח. היעזרו בתעודה ובשאלות הנלוות.

פעילות לסיכום הנושא

א. לפניכם שלוש טענות. מצאו טיעונים המצדיקים אותן או כאלה השוללים אותן.

- המהפכה הצרפתית ביטלה ערכים של המשטר הישן.
- המהפכה הצרפתית לא הייתה מתרחשת לולא כינס המלך את אספת המעמדות.
- הצהרת זכויות האדם והאזרח היא "תעודת פטירה" רשמית של המשטר הישן.
- הציעו לתלמידים לבחור שני היגדים ולבחון אותם.
- פעילות זו אפשר לערוך בזוגות או ביחידות.

נושא 2: מה היו הרעיונות המרכזיים של המהפכה הצרפתית? כיצד הופצו? האם הוגשמו ומומשו במהלך המהפכה?

בפתיחת הדיון בנושא זה הציגו את הקריאה: "חירות, שוויון ואחוה" כקריאה המגלמת בתוכה את רעיונותיה המרכזיים של המהפכה.

- הסבירו בכיתה את מהות הקריאה. הציעו את השאלה: במה מתבטאים החירות, השוויון והאחוה בחברה הדמוקרטית בימינו? הציגו מושגים כמו: חופש ביטוי, שוויון בפני החוק וזכויות למיעוטים.

בתחילה יתבקשו התלמידים ללקט דוגמאות המבטאות את הגשמת רעיונות המהפכה.

- דוגמאות לאירועים ומעשים המבטאים את הגשמת הרעיונות של המהפכה: הקמת אספה לאומית; ביטול המשטר הפיאודלי; הצהרת זכויות האדם והאזרח; הריסת הבסטיליה ושוויון אזרחי ליהודי צרפתי.
- הציעו לתלמידים להתחלק לקבוצות. כל קבוצה תדון לפחות בשני אירועים ותסביר את משמעותם.

לאחר דיון בשאלה זו בקשו מן התלמידים ללקט דוגמאות המבטאות התכחות לרעיונות המהפכה.

- דוגמאות לאירועים ומעשים המבטאים **התכחות לרעיונות** המהפכה: מעשי האלימות בכפרים ובערים; הוצאת המלך להורג; הטרור.
- בקשו מן התלמידים לבחור לפחות שני אירועים ולהסביר מדוע התרחשו אירועים כאלה.

בסיכום שלב זה שאלו את התלמידים: אילו רעיונות של המהפכה הצרפתית נשמרים גם היום במדינות הדמוקרטיות?

- בשלב השני יש להעלות את השאלה: כיצד הפיצו המהפכנים את רעיונותיהם?
- רעיונות אלה הופצו על ידי סמלים: סמל המהפכה, דגל, המנון. להפצת רעיונות המהפכה שימשו חומרים מודפסים לסוגיהם – עיתונים, קריקטורות, שירים וכדומה.

פעילות לסיכום הנושא

- א. **דיון:** אילו שינויים במשטר ובחברה חוללה המהפכה הצרפתית?
- ב. **חיבור:** על אחד הנושאים - השתתפתי בכינוס האספה הלאומית; צפיתי בהריסת הבסטיליה; צפיתי בהוצאת המלך להורג.

נושא 3: אילו תמורות התחוללו בצרפת כתוצאה מן המהפכה?

בשלב ראשון של הדיון בשאלה זו בקשו מן התלמידים להציע תחומים שבהם ניתן לדעתם לבחון התרחשותן של תמורות.

- הפעילות נועדה לבניית טבלת השוואה במשותף עם התלמידים. רצוי לערוך פעילות זו בזוגות.
  - במליאת הכיתה ערכו טבלה כיתתית משותפת.
- דוגמה לטבלת השוואה:

נושאים	לפני המהפכה	לאחר המפכה
משטר		
מעמד השליט		
גוף פוליטי מייצג		
זכויות האזרח		
סמכויות חקיקה		
מעמד הכנסייה		
מעמד היהודים		
סמלים		

- תוכלו להוסיף עוד מאפיינים להשוואה.

לאחר דיון בפרטי הטבלה הציגו את השאלה: מהו לדעתכם השינוי המרכזי שהתחולל בצרפת כתוצאה מן המהפכה? נמקו.

פעילות לסיכום הנושא

חיבור ודיון: יש הטוענים כי המהפכה הצרפתית הסתיימה עם פרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח (אוגוסט 1789), אחרים טוענים כי הסתיימה עם שלטון הטרור והוצאת המלך להורג (ינואר 1793), ומה דעתכם?

- כל תלמיד יכתוב את דעתו וינמקה. אחר כך דונו בכמה מן התשובות במליאת הכיתה.

פרק ח: נפוליאון בונפרט - קיסר הצרפתים

פעילות מקדימה

לבחירה:

- א. **קריאת מפה**. התלמידים יעינו במפה "אירופה בימי נפוליאון" ויפיקו ממנה מידע על נפוליאון ועל הקיסרות שלו.
- ב. **קריאת קריקטורה**. התלמידים ייקראו את הקריקטורה "נפוליאון – מה שהיה ומה שנתר ממנו" ויציינו את המידע העולה ממנה על נפוליאון.
- ג. **קריאת כותרות**. קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.
- ד. **סיעור מוחין**. עריכת סיעור מוחין על השם "נפוליאון".
  - בתום לימוד הנושא יש לחזור לסיעור המוחין ולבדוק את האסוציאציות שהועלו.
- ה. **קריאת תמונות**. התלמידים יעינו בתמונות המופיעות בפרק ויעלו מהן מידע על נפוליאון.

נושאים לדיון

נושא 1: מה הייתה מדיניותו של נפוליאון בענייני הפנים ובענייני החוץ של צרפת?

בפתח העיסוק בשאלה זו יש להציג את ציוני הדרך המרכזיים בחייו של נפוליאון עד להכתרתו לקיסר.

- תוכלו להציע לתלמידים לעיין במקורות מידע נוספים המציגים נושאים מתולדות חייו: ילדותו, דרך חינוכו, משפחתו וכו'.

התלמידים יאספו מידע על מדיניות החוץ ועל מדיניות הפנים של נפוליאון ויערכו מיפוי המדגים מדיניות זו.

- תוכלו לחלק את הכיתה לקבוצות שיערכו מיפוי על מדיניות הפנים או מדיניות החוץ של נפוליאון.
- הקבוצות יציגו את המיפוי במליאת הכיתה.
- במיפוי תוכלו להתייחס לנושאים הבאים:
  - א. מדיניות חוץ - מלחמות ומאבקים
  - ב. מדיניות פנים – מנהל, חינוך, משפט, תרבות, דת.

פעילות לסיכום

דיון: בשאלות

1. מה מאפיין את מדיניות החוץ והפנים של נפוליאון?
2. מהו לדעתכם ההישג המרכזי של נפוליאון במדיניות הפנים? ומהו האירוע המרכזי במדיניות החוץ? נמקו
3. האם נפוליאון המשיך לבטא במדיניותו את רעיונות המהפכה הצרפתית?
4. מדוע נפוליאון נחשב למעורר הלאומיות באירופה?

נושא 2: אילו ממעשיו של נפוליאון מעידים כי שימר את הישגי המהפכה ואילו ממעשיו מעידים כי ביטל את הישגיה?

- בקשו מן התלמידים לאסוף דוגמאות מן הפרק, המעידות על מעשים של נפוליאון ברוח עקרונות המהפכה, ומעשים הנוגדים את עקרונותיה. התלמידים ינמקו את בחירתם.

דוגמאות:

- **פעולות ברוח המהפכה** – קביעת חוקה; עריכת משאל עם (יש לציין כי עריכת משאל עם מציינת פעילות דמוקרטית אך יש חשיבות לניסוח של השאלה ולמי שמנסח אותה); חופש דת; מערכת חינוך ציבורית; ניעות מתפקיד לתפקיד במינהל – הקריירה פתוחה לבעלי כישרון; פרסום קוד נפוליאון והדיון בשאלת מעמד היהודים.
- **פעולות הנוגדות את הישגי המהפכה** – מינוי נפוליאון לקונסול לכל חייו ואחר כך מינוי נפוליאון לקיסר (עם זאת יש לציין כי נפוליאון הציג את עצמו כקיסר הצרפתיים-האזרחים ולא כקיסר צרפתי); חלוקת אזורי שלטון לבני משפחתו (ניסיון להקים שושלת); פיקוח על ספרים ותיאטרון; פרסום הפקודה המחפירה (יש לציין כי תוקפה נקבע לעשר שנים); דיכוי רגשות לאומיים.
- הכיתה תתחלק לקבוצות וכל קבוצה תציין דוגמאות מן הפרק לפעולות של נפוליאון שנעשו ברוח רעיונות המהפכה ודוגמאות לפעולות שנגדו את עקרונותיה.
- דונו בדוגמאות במליאת הכיתה.
- רצוי להיעזר ב"קטעים מהצהרת זכויות האדם והאזרח" (פרק ז) ובמידע על הנאורות (פרק ב). יש להציג את השאלה: האם נשמרו העקרונות של הפרדת הרשויות, הסובלנות הדתית, הזכויות הטבעיות וריבונות העם?

פעילות לסיכום

דיון: בנושא - באילו החלטות ומעשים שגה נפוליאון לדעתכם? נמקו תשובתכם.

פרק ט: היהודים במהפכה הצרפתית ובשלטון נפוליאון

פעילות מקדימה

לבחירה:

א. מושג: ברור המושג אמנציפציה.

ב. קריאת כותרות: קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושאים לדיון:

נושא 1: מה היו הנימוקים שעלו בויכוח באסיפה הלאומית בעד ונגד מתן שוויון זכויות ליהודים? מה משמעות השוויון שקיבלו היהודים?

בפתיחת הדיון בנושא ממומלץ לאפיין את הקיבוץ היהודי בצרפת:

- היכן התרכזו היהודים? מאלו קבוצות הורכבו? במה עסקו.
- מה מידת הקשר בין הקבוצות השונות של היהודים?

לדיון בויכוח באספה הלאומית חלקו את הכיתה לשתי קבוצות: קבוצה אחת תעסוק בתומכים במתן השוויון האזרחי ליהודים וקבוצה אחרת תעסוק בשוללים.

- הגדירו את השאלה שעמדה לדיון באספה הלאומית: האם החירות והשוויון, שהוכרו עליהם ב"הצהרת זכויות האדם והאזרח", חלים גם על היהודים? האם היהודים הם אזרחים שווים, ללא כל סייג?
- מומלץ לחזור ולעיין בהצהרת זכויות האדם והאזרח שבפרק ז.

רכזו את טיעוני התומכים והשוללים בטבלה:

נגד מתן השוויון האזרחי	בעד מתן השוויון האזרחי

לאחר איסוף הטיעונים בדקו בעזרת הטבלה מהי העמדה הבולטת של המחייבים? ומהי העמדה הבולטת של השוללים? מה המסקנה העולה מכך? התייחסו להגדרת היהודים כבני לאום אחר אל מול הגדרתם כבני דת אחרת.

פעילות לסיכום הנושא

דיון: שתי שאלות -

1. הדרך לקבלת השוויון האזרחי בצרפת הייתה הדרגתית. כיצד באה עובדה זו לידי ביטוי ועל מה היא מעידה?
2. השוויון האזרחי של היהודי צרפת פתח בפניהם סיכויים בצד סיכונים. מהם הסיכויים, ומהם הסיכונים?

נושא 2: בימי נפוליאון חלה נסיגה מן האמנציפציה. על מה מתבססת טענה זו?

- בפתחת לימוד נושא זה חיזרו והציגו את השוויון האזרחי שקיבלו כל יהודי צרפת בספטמבר 1791.
- במליאת הכיתה ערכו רשימה על פי סדר כרונולוגי והציגו בה את מדיניות נפוליאון כלפי היהודים.
- הסבירו כל אחת מן הפעולות של נפוליאון: אספת הנכבדים, הסנהדרין, הפקודה המחפירה – מה תוכנה של כל פעילות? מה היו מטרות נפוליאון?

פעילות לסיכום הנושא

א. דיון בשאלה: במה באה לידי ביטוי הנסיגה מן האמנציפציה בימי נפוליאון.

פעילויות לבחירה:

ב. חיבור: כתוב מכתב של יהודי שנפגע מן הפקודה המחפירה אל נפוליאון

ג. חיבור: כתוב חיבור שכותרתו: השתתפתי באספת הנכבדים שכינס הקיסר נפוליאון

פרק י: אנגליה – חלוצת המהפכה התעשייתית

פעילות מקדימה

א. הפקת מידע מתמונות: התבוננות בתמונות שבפרק והעלאת השערות: מה היו ביטוייה של המהפכה התעשייתית על פי התמונות?

ב. הגדרת המושג מהפכה: התלמידים יגדירו מהפכה בעזרת מקורות מידע וייתחסו למהפכות עליהן למדו: מהפכה אמריקנית, מהפכה צרפתית. בכתה יוצג ההבדל בין המהפכות הללו: המהפכה האמריקנית - מלחמת עצמאות, והמהפכה הצרפתית - מהפכה לשינוי משטר. התלמידים ידרשו לשער מה אפיין את המהפכה התעשייתית. בתום לימוד הנושא מומלץ לחזור ולבחון את ההשערות שהעלו התלמידים.

ג. קריאת כותרות. קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושא לדיון: מה אפיין את ראשיתו של תהליך התיעוש? מדוע החלה מהפכה זו דווקא באנגליה?

- התלמידים ילקט מידע על ביטויה של המהפכה התעשייתית בתחומי החיים השונים: תחבורה, דרכי הייצור, חקלאות.
- מומלץ להבהיר מושגים כמו: "מיכון". תיעוש, ייצור ביתי, ייצור בבתי חרושת,
- מומלץ להיעזר בתרשימים בפרק: תפוקת הפחם, צריכת הכותנה, בנתונים על רישומי פטנטים, במפות המעידות על התפתחות רשת מסילות הברזל,
- הדיון בקיטור כמקור אנרגיה וברכבת ימחיש את השינוי המתחולל.

פעילות לסיכום הנושא

א. דיון: מה היו התנאים המיוחדים באנגליה שאפשרו את ראשיתה של המהפכה התעשייתית? ניתן לארגן מידע זה בטבלה. דוגמה

היבט	מצב	משמעות
כלכלי	גידור הקרקעות	ריכוז שדות בידי בעלי אחוזות מעטים. יכול לעבד שדות בכלים משוכללים. גידול התוצרת החקלאית והשקעת רווחים בתעשייה.
חברתי	גידול אוכלוסייה. מעבר איכרים אל הערים.	גידול בביקושים. בניית עוד בתי חרושת.
פוליטי	משטר יציב	אפשרות לעריכת שינויים בכלכלה. חקיקת חוקים המעודדים תיעוש.

ב. חיבור: כתיבה על הנושא - מה מהפכני במהפכה התעשייתית?

פרק יא: חברה ויחיד בתהליך התיעוש

פעילות מקדימה

א. **הסבר מושג:** עיור. הסבר באמצעות הגדרה מילונאית.

ב. **קריאת תעודות:** קריאת תעודות המציגות את תנאי החיים בפריז של המאה ה-18

ובמנצ'סטר עיר התעשייה. והפקת מידע מהם על החיים בעיר.

נושא לדיון: כיצד השפיעה המהפכה על היחיד ועל החברה?

בדיון הבחינו בין: המקום, המבנה החברתי, התפתחות טכנולוגית

- **המקום:** העיר – היא המרכז להתפתחות התיעוש. לכן דונו בתהליך העיור ומשמעותו.
- מומלץ להמחיש ולהשעיר את הדיון בקריאת התעודות על תנאי החיים בשתי ערים – פריז של המאה ה-18, ומנצ'סטר של המאה ה-19. שימו לב להבדל בזמן וכמו כן לסוג המקורות: תיאור פריז הוא קטע מסיפור ואילו תיאור מנצ'סטר הוא מקור ראשוני – רשמי מסע של טוקוויל. ניתן לדון בשאלת הספרות כמקור היסטורי.
- **המבנה החברתי:** פרולטריון ובורגנות - היעזרו גם בתמונות שבפרק לאיפיון כל מעמד.
- **התפתחות טכנולוגית:** ערכו רישמה של התפתחויות טכנולוגיות ששינו את חיי היחיד וחיי החברה.

פעילות לסיכום הנושא:

א. **ראיון:** הכינו שאלון לראיון עם פועל או עם פועל.

ב. **כותרת לעיתון:** כיתבו כותרת לעיתון על אחד החידושים הטכנולוגיים של התקופה.

ג. **דיון:** דונו במליאת הכיתה בנושא: האם התיעוש הוא אחד מכוחות הקדמה. נמקו.

פרק יב: סוציאליזם - הגות ועשייה

פעילות מקדימה

א. **סיעור מוחין**: על המושג סוציאליזם

- בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.

ב. **הגדרה מילונאית**: של המושגים: סוציאליזם, אוטופיה

ג. **קריאת כותרות**: קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.

נושא לדיון: מהן הרעיונות שהעלו רוברט אואן וקרל מרקס לשיפור מצב הפועלים?

- פעילות בקבוצות: כל קבוצה תתמקד באחת הגישות - תדון בגישה ותנסח בכתב תשובה על השאלה כיצד הציע אואן־מרקס לשפר את מצב הפועלים.
- במליאת הכיתה: יציגו נציגי הקבוצות את שני ההוגים ויבהירו מדוע גישתם היא הדרך הראויה לשיפור מצב הפועלים.
- במליאת הכיתה: בתום הדיון מומלץ לקרוא את התעודות מתוך דברי אואן ומתוך המניפסט הקומוניסטי ולנתחן בעזרת השאלות הנלוות.

פעילות לסיכום הנושא

א. **השוואה**: בין גישת אואן לבין גישת מרקס.

ב. **דיון**: בשאלה מדוע נקראה גישת אואן סוציאליזם אוטופיסטי ואילו גישת מרקס סוציאליזם מדעי?

פרק יג: ליברליזם ולאומיות באירופה

פעילות מקדימה

א. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.

ב. **קריאת תמונות:** עיינו בתמונות שבפרק וציינן אילו סוגי אירועים הן מציגות. מה הדמיון ומה השוני בין האירועים?

נושא: **תארו את המאבק לעיצוב פני אירופה בין הכוחות השמרניים לכוחות הליברליים בשנים 1815 – 1870?**

- במליאת הכיתה: הבהרת המושגים שמרנות, ליברליזם, לאומיות.
- אפשר להיעזר בשאלות הבאות: מי הם הכוחות השמרניים? במה דגלו? באילו רעיונות דגלו הליברלים? מי הרוויח ומי נפגע מרעיונות אלה? מהי לאומיות? מה הקשר בין לאומיות לליברליזם?
- דיון בקבוצות: על מה וכיצד התנהל המאבק בין הכוחות הליברליים לכוחות השמרניים באירופה שלאחר קונגרס וינה?
- בדיון זה ניתן להעלות היבטים פוליטיים: קביעת גבולות על פי עקרונות השמרנות, משטר מלוכני, פרסום חוקה, היחס ללאומיות, מאבקים לשחרור לאומי, ובצדם היבטים תרבותיים הנגזרים מן ההיבטים הפוליטיים: חופש ביטוי, חופש הדת והאמונה, מעמד האוניברסיטאות – המחקר האקדמי, התנהגות הסטודנטים.
- משחק תפקידים: בין תלמידים שיאמצו את הגשה השמרנית לבין תלמידים שיאמצו את הגישה הליברלית.

פעילות לסיכום הנושא

א. **דיון:** מהן התמורות שהתחוללו באירופה בן 1815 – 1870

▪ **השוואה:** בין שתי מפות: אירופה בשנת 1815 ואירופה בשנת 1871 ודונו בתמורות שהתחוללו במפה המדיניות של אירופה.

▪ **דיון:** הציגו אירועי מפתח המייצגים את השינויים שהתחוללו באירופה (כגון: מהפכות 1848, איחוד איטליה, איחוד גרמניה)

▪ **קריאת תמונה:** בחרו מן הפרק תמונה המציגה את המפנה שהתחולל באירופה וציינו מדוע בחרתם בה.

פרק יד : התבססות הדמוקרטיה במדינות אירופה

פעילות פותחת

א. סיעור מוחין: על המושג דמוקרטיה.

- בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.

ב. קריאת כותרות: קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.

ג. הפקת מידע מתרשים: גידול האוכלוסייה באירופה וברור הגורמים לתהליך זה.

ד. מושג: ברור המושג עידן ההמונים.

נושא לדיון: מה מעיד על התבססות הדמוקרטיה במדינות אירופה? כיצד השפיעה התפתחות

הדמוקרטיה על היחיד ועל החברה?

- במליאת הכיתה ערכו רשימה המבטאת את התבססות הדמוקרטיה:

- הרחבת זכות הבחירה לגברים
- מאבק נשים לקבלת זכות בחירה
- בחירות חשאיות
- תעמולת בחירות
- הקמת מפלגות (ובהן מפלגות סוציאליסטיות)
- חקיקה בנושאי רווחה
- פיתוח מערכת חינוך
- כל תלמיד יבחר 4 פריטים ויסביר את מהותם.
- במליאת הכיתה: דיון בכל אחד מן הגילויים להתבססות הדמוקרטיה והסבר מדוע הוא מבטא את התבססותה.

פעילות לסיכום הנושא

א. דיון: על הנושא - כיצד השפיעה התפתחות הדמוקרטיה על היחיד ועל החברה?

- לדוגמה: כיצד השפיעה חקיקה על היחיד ועל החברה? מה הקשר בין פיתוח תרבות הפנאי לבין ביסוס הדמוקרטיה?

ב. קריאת תעודה: קריאת קטע מספרו של סטפן צוויג, העולם של אתמול המתאר את

התמורות באיכות החיים של בני התקופה, והתייחסות לשאלות הנלוות.

ג. כרזה: חברו כרזת תעמולה של נציג מפלגה סוציאליסטית באמצע המאה ה-19. חישבו מה

יציע לבחוריו

פרק טו: אמנות המאה ה-19 משקפת את הרעיונות והאירועים של

התקופה

פעילות מקדימה:

הציגו לפני תלמידי הכיתה את היצירות הבאות* (תוכלו להעתיק את התמונות למצגת):

[יוג'ין דלקרואה, דיוקן של פרדריק שופן, 1838, שמן על בד. לובר, פריס.](#)

[אדואר מאנה, דיוקן של אמיל ז'ולא, 1868, שמן על בד. מוזיאון אורסיי, פריס.](#)

[פייר אוגוסט רנואר, דיוקן של קלוד מונה, 1875, שמן על בד. מוזיאון אורסיי, פריס.](#)

העלו בכיתה את השאלות הבאות:

1. ציורים אלו מציגים דיוקנאות של אישים מרכזיים בתרבות המאה ה-19. אילו דברים אפשר ללמוד מכל ציור על האדם המצויר בו? (על מראהו, על תחומי העניין והעיסוק שלו, על אופיו כפי שראה אותו הצייר וכדומה)
  2. ספרו לתלמידים בקצרה על כל אחד מהאישים המתוארים בציורים. באילו מהציורים קיים חלק מהמידע? מה מוסיף כל ציור למידע זה?
  3. בקשו מהתלמידים לומר מה לדעתם עניין את האמן או מה היה חשוב לו כשהוא צייר את הדיוקן (אלה יכולים להיות דברים שקשורים לאדם המצויר, וגם דברים שאינם קשורים אליו – למשל, עניין את האמן ליצור אפקט מסוים של אור...).
- שלושת הציורים מייצגים גישות שונות באמנות המאה ה-19. את ציורו של דלקרואה אנו מביאים כדוגמה לזרם הרומנטיקה, את ציורו של מאנה כדוגמה לזרם הריאליזם (גם אם לא דוגמה מובהקת), את ציורו של רנואר כדוגמה לזרם האימפרסיוניזם.

שאלה לדיון: שם הפרק הוא "אמנות המאה ה-19 משקפת את הרעיונות והאירועים של התקופה". האומנם? באיזה אופן משקפות היצירות בפרק את האירועים והרעיונות של המאה ה-19?

במהלך הדיון יש לשים לב שהתלמידים מתייחסים הן לנושאים המתוארים בציורים והן לאופן התיאור כמשקף תפיסות ורעיונות של התקופה (רעיונות מסוגים שונים: האופן שבו האמן מתייחס לחברה סביבו, מחקרים מדעיים שהשפיעו על האמנות ועוד)

פעילות לסיכום:

הפנו את התלמידים לחיפוש מידע ברשת על אמנים המשתייכים לשלושת הזרמים שנלמדו בפרק, וכן לחיפוש ציורים של אמנים אלו (כדי לצפות ביצירות של האמנים רצוי לחפש את שמם באנגלית באמצעות חיפוש תמונות ב-Google).

אמנים לדוגמה: יוג'ין דלקרוואה (Eugene Delacroix), תאודור ז'ריקו (Theodore Gericault), ויליאם טרנר (William Turner), ויליאם בלייק (William Blake), הנרי פוסלי (Henry Fuseli), קספר דוד פרידריך (Caspar David Friedrich), פרנסיסקו גויה (Francisco Goya), גוסטב קורבה (Gustave Courbet), אונורה דומייה (Honoré Daumier), וינסלו הומר (Winslow Homer), תומס איקינס (Thomas Eakins), אדואר מאנה (Edouard Manet), קלוד מונה (Claude Monet), פייר אוגוסט רנואר (Pierre-Auguste Renoir), אדגר דגה (Edgar Degas), מארי קאסאט (Mary Cassatt).

בחרו באחת משתי הפעילויות המוצעות כאן:

הצעה א': חלקו את התלמידים לקבוצות, ובקשו מכל קבוצה לבחור ציור.

התלמידים יכתבו תיאור של הציור, יצינו מה הנושא המתואר בו ולאילו קטגוריה הוא שייך (נושא היסטורי, ספרותי, נוף, דיוקן וכדומה), יתארו מאפיינים הסגנוניים שהם מזהים בציור (אופן השימוש בצבע, אופן ההתייחסות למציאות וכדומה) ויסבירו לאיזה זרם או לאילו זרמים ניתן לשייך אותו.

- הערה: לעיתים ציור לא מתאים לקטגוריה אחת וניתן למצוא בו מאפיינים של זרמים שונים. בנוסף – ייתכן וחלק מהאמנים עברו במהלך השנים שינויים סגנוניים מובהקים.

הצעה ב': כל תלמיד יבחר אמן (או זרם) שמעניין אותו, וייצור יצירה בהשראת אותו אמן*. כל תלמיד יכתוב פיסקה או שתיים על היצירה שהוא יצר – מדוע הוא בחר באמן או בזרם זה, היכן ביצירה שלו ניתן לראות את השפעותיו של אותו אמן, והיכן ניתן לראות הבדלים בין היצירה שלו ליצירות של האמן שבהשראתו הוא עבד.

- *אפשר להמליץ לתלמידים לעסוק בנושאים שרלוונטיים לתקופה בה אנו חיים: לדוגמה, אם תלמיד בחר ליצור בהשראת האמן רנואר ציור המתאר אנשים בשעות הפנאי שבו יינתן דגש על אפקטים של אור, יהיה מעניין ליישם זאת על בילויים עדכניים ואולי אף על מצבי תאורה מיוחדים...

פרק טז: היהודים במערב אירופה ובמרכזה

פעילות מקדימה

- א. קריאת כותרות: קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.
- ב. הסבר מושג: אמנציפציה. היעזרו גם בפרק ט.
- ג. מפה: עיינו במפה המגה את תהליך האמנציפציה של יהודי אירופה

נושא לדיון: מה היו השינויים שחלו במעמדם של היהודים במדינות מרכז ומערב אירופה? מה משמעותו של שינוי זה?

- ליקוט מידע מן הפרק אודות שינויים במעמדם של היהודים. מומלץ ללקט את המידע בזוגות. לגבי מעמדם של היהודים בצרפת מומלץ להיעזר גם בפרק ט. דוגמאות: צרפת: 1791 - שוויון אזרחי לכל יהודי צרפת; 1808 - הפקודה המחפירה; 1818 - פג התוקף של הפקודה המחפירה; 1830 - קביעת מעמד הרבנים כעובדי מדינה בהשפעת מהפכת 1830; 1846 - ביטול חוק השבועה המיוחדת בבית משפט. אנגליה: מאבק נגד תחיקה המונעת ממי שאינם אנגליקנים לכהן בפרלמנט; 1858 - 1866 - ביטול השבועה הנוצרית בפרלמנט; מגמת אמנציפציה מלאה ליהודים (לדוגמה: ליונל דה רוטשילד).
- גרמניה: בהשפעת קונגרס וינה - ריאקציה, פרעות, גירושים; 1848 - הודים משתתפים במהפכות אביב העמים; 1870 - ביסמרק מעודד את מגמת האמנציפציה.
- במליאת הכיתה: דיון באירועים במדינת השונות, ובדיקת הדומה והשונה בתהליך האמנציפציה של היהודים במדינות אירופה.
- מהם השינויים שהתחוללו בחייהם של היהודים בהשפעת האמנציפציה?

שינוי	היבט/תחום חיים
השתלבות בעיסוקים חדשים	כלכלי
פתח להשתלבות בחברה, שינוי באורח החיים: לבוש, שפה. פילוג ופיצול בחברה היהודית בין התומכים בהשתלבות לבין החוששים ממנה ומתנגדים לה.	חברתי-תרבותי

- מהם הסיכונים הטמונים בשינויים אלה? מהם הסיכויים שפותחים שינויים אלה?

פעילות לסיכום הנושא

- א. דיון: האם האמנציפציה סיפקה פתרון למעמדם של היהודים במדינות השונות? האם יצרה בעיות אחרות?
- ב. כרזה: הכינו כרזה המציגה במלל או באיור את היהודים המודרני.

פרק יז: היהודים במזרח אירופה

פעילות פותחת

- א. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני הפרק.
- ב. **מפה:** עיון במפת תחום המושב, 1881 – הכרת תחום המושב וגבולותיו המשתנים. התמודדות עם השאלה: מה מעידה ההגבלה על אזור המגורים של היהודים? העלאת השערות על הנושא: מדוע הגבילו הצארים את הישיבה של היהודים לאזור תחום המושב?
- ג. **קריאת תעודה:** תיאור וורונקו, עיירתו של שלום עליכם, והכרת תמונת החיים בעיירה היהודית.
- ד. **קריאת תמונות:** הכרת הדמויות היהודיות האפייניות למזרח אירופה.

נושא: מה הייתה המדיניות שנקט השלטון כלפי היהודים? מה היו תוצאותיה? כיצד הגיבו קבוצות

בחברה היהודית למדיניות זו?

ליקוט מידע מן הפרק אודות מדיניות הצארים. דוגמאות:

▪ **אלכסנדר הראשון:** עידוד המרת הדת מרצון.

ניקולאי הראשון: גזירת הקנטוניסטים; גזירת בתי הספר; עידוד שינוי הלבוש המסורתי היהודי; ביטול הנהגת הקהילה היהודית, סיווג היהודים לקבוצות על פי מידת התועלת שבהם.

אלכסנדר השני: ביטול גזירת הקנטוניסטים; מתן אפשרות למגורים מחוץ לתחום המושב לבעלי מקצועות; ביטול ההגבלות על הלבוש המסורתי. בסוף שנות שלטונו שינה את המגמה הליברלית שהנהיג

▪ **מסקנות:** ההגבלות על היהודים נבעו ממגמות הרוסיפיקציה של הצארים - מדיניות שתוביל להיטמעות היהודים. אלכסנדר הראשון וניקולאי השני נקטו בכפייה והגבלות, ואילו אלכסנדר השני פעל בדרך ליברלית בתקופה הראשונה של שלטונו ואחר כך נקט גם הוא במדיניות שפגעה ביהודים כחלק מדיכוי המיעוטים הלאומיים בקיסרות שלו.

▪ **דיון:** כיצד התמודדו היהודים עם מדיניות הצארים?

רצוי להבחין בין שתי תקופות:

1. עד שנות הששים של המאה ה-19: נסיונות המשכילים היהודים לתקן את החברה היהודית.

2. בשנות הששים והשבעים של המאה ה-19: הפנייה אל הלאומיות.

דיון בשאלה: מה הוליד את התגובות המנוגדות? יש לציין כי היו אלה תגובות של מיעוט בחברה היהודית במזרח אירופה.

פעילות לסיכום הנושא

א. **כתיבת חיבור** : משכיל יהודי מסביר לקהילה היהודית במניסק מדוע יש לערוך שינויים בחינוך היהודי.

ב. **כתיבת חיבור** : משכיל יהודי מסביר ליהודי מינסק מדוע יש לפנות אל הלאומיות היהודית.

ג. **כתיבת חיבור** : נציג הצאר ניקולאי השני מסביר ליהודים את מטרות השלטון במדיניותו כלפי היהודים.

פרק יח: יהודי ארצות הברית

פעילות מקדימה

- א. קריאת כותרות הפרק: והפקת מידע מהן, פעילות זו תספק ידע ראשוני על תוכני הפרק.
- ב. קישור העבר להווה: התלמידים או המורה יאספו נתונים בסיסיים על יהודי ארצות הברית כיום: מספרם, מעמדם בחברה, ארגונים וזרמים. (אפשר להביא כדוגמה שמות של בתי עסק גדולים כמו "לוי שטראוס" או של דמויות מפתח בממשל האמריקני) הנתונים יהוו בסיס לדיון בשאלה כיצד הגיעו יהודים לארצות הברית וכיצד רכשו את מעמדם.

נושא לדיון: מדוע בחרו יהודים להגר לארצות הברית וכיצד נקלטו בה?

- כהקדמה לדיון בנושא בקשו מן התלמידים לאסוף מידע מתוך הפרק על גלי ההגירה השונים: מה היו הגורמים שדחפו להגירה ומה היו הגורמים שמשכו לארצות הברית? מה היו העיסוקים האופייניים של המהגרים בתקופות השונות? כיצד התארגנו מבחינה קהילתית?

את המידע שעולה מהדיון אפשר לסכם בטבלה:

התקופה	מספר המהגרים	מניעי ההגירה	קשיי הקליטה	השתלבות כלכלית	התארגנות קהילתית
ההגירה בתקופה הקולוניאלית	2,500	הזדמנויות חדשות. חופש דת ומעמד משפטי טוב יחסית לאירופה.	הסתייגות מצד החברה הפרוטסטנטית שוויון אזרחי מוגבל	חנוונים סוחרים בעלי מטעים	הקמת בית קברות הקמת בתי כנסת
ההגירה ממרכז אירופה: 1880 - 1820	240,000	רצון לשיפור המצב הכלכלי אכזבה מתוצאות מהפכות 1848		עיסוק ברוכלות. הקמת בתי עסק גדולים	הקמת בתי כנסת בנוסח אשכנז. הקמת מועדונים חברתיים ומוסדות חינוך. סיוע למהגרים ממזרח אירופה
ההגירה ממזרח אירופה: 1914 - 1880	כ-2 מליון	הרדיפות והעוני במזרח אירופה	חיים בצפיפות במשכנות עוני ועבודה בסדנאות יזע	עבודה בתעשיית הטקסטיל	עיתונות ותיאטרון בידיש. האנציקלופדיה היהודית וספר השנה. הקמת קהילות לפי ארץ מוצא

פעילות לסיכום הנושא

א. צפייה בסרט: הקרנת קטעים מתוך הסרט "רחוב הסטר" ארה"ב (1975) הסרט מתאר את הדור הראשון של המהגרים, גברים ונשים צעירים שהיגרו לארה"ב והשאירו את משפחותיהם מאחור. הם מתגוררים בגטו היהודי של הלואר איסט סייד, מתפרנסים בקושי רב, וחולמים על התבוללות.

ב. סיפורו של מקום: המורה יציג בפני התלמידים תמונות הקשורות לראשית ההתיישבות היהודית בארצות הברית: לדוגמא: תמונה של אליס איילנד, תמונה של לואר איסט סייד, תמונה של סדנת יזע, תמונה של בית הכנסת טמפל עמנואל, תמונה של שיקגו וכו'. כל תמונה תספר כיצד היא קשורה להתיישבות היהודית בארצות הברית

ג. כתיבת מכתב: לדוגמא - רוכל המתאר את נסיעותיו ברחבי ארצות הברית, את קשיי הפרנסה ואת הקושי בשמירה על הזהות היהודית / מכתב של מהגר לקרובים במרכז אירופה שמעודד אותם להגר לארה"ב / מכתב של פועל לעורך עיתון הפארווערטס על תנאי העבודה בסדנאות היזע.

ד. דיון זילמה או משחק תפקידים בנושא: "האם להקים מערכת חינוך יהודית או לשלוח את הילדים למערכת החינוך האמריקנית."

▪ תוכלו לחלק את הכיתה לקבוצות. כל קבוצה תעסוק באחד מדרכי הפעילות המסכמת המוצעת. לאחר מכן הציגו את התוצרים של הקבוצות במליאת הכיתה.

פרק יט: יהודים למען יהודים

פעילות פותחת

א. **סיעור מוחין:** על הכותרת יהודים למען יהודים.

- בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.

ב. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תוכני

הפרק.

נושא לדיון: מה היו דפוסי הפעולה של יהודים למען יהודים? מה היו ההישגים של פעולות אלו?

▪ הצגת האירועים ודפוסי הפעולה:

- א. סיעו בעת מצוקה – עלילת דמשק, סיעו ליהודי מרוקו
דפוס הפעולה – התגייסות לפעולה של קהילות ונכבדים יהודים
 יצירת פוליטיקה יהודית
 יצירת דעת קהל אירופית
 התגייסות של יהודים נכבדים ומוכרים באירופה
 פנייה לממשלות
- ב. הקמת ארגונים – כ"ח. (מומלץ לברר מטרותיו בעזרת התעודה בפרק וכן לברר את ההתנגדות לפעילותו).
- דפוס הפעילות – פתרון בעיות: לדוגמה פרשת מורטרה
 פעילות להשתלבות יהודים בעולם המודרני – הקמת בתי ספר

פעילות לסיכום הנושא

- א. **דיון:** מה היו ההשגים של גילויי הערבות ההדדית היהודית?
- ב. **עריכת כותרת לעתון:** על אחד מן הגילויים שעוררו פעולות של יהודים למען יהודים: עלילת דמשק, פרשת אדגר מורטרה, הקמת כ"ח.
- ג. **עריכת ראיון:** הכנת שאלון לראיון עם אחד האישים: משה מונטיפיורי, אדולף כרמייה.

פרק כ: האנטישמיות המודרנית

פעילות פותחת

- א. **סיעור מוחין:** על המושג אנטישמיות. הגדרת המושג.
- בתום לימוד הנושא יש לחזור אל סיעור המוחין ולבחון את האסוציאציות שהתלמידים העלו.
- ב. **קריאת תמונות:** הפקת מידע על האנטישמיות ודרכי הפצתה בעזרת התמונות בפרק.
- ג. **קריאת כותרות:** קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תכני הפרק.

נושא לדיון: מה היו הגורמים להתעוררותה של האנטישמיות המודרנית? מה היו מאפייניה וגילוייה?

- ברור שורשי האנטישמיות: מומלץ לדון בנושא זה בזוגות. כל זוג ילמד את אחד הגורמים להתעוררותה של האנטישמיות המודרנית – כפי שמוצגים בפרק.
- כל קבוצה תסביר כיצד עורר המרכיב שבחרו את האנטישמיות המודרנית.
- במליאת הכיתה יוצגו כל המרכיבים וייערך דיון אודות הדרך בה עוררו את האנטישמיות:
  - א. לאומיות – היהודי זר, שונה, לא שייך לעברה של האומה.
  - ב. אמנציפציה - חשש מפני השתלטות היהודים על המדינה.
  - ג. סוציאליזם – הקפיטליזם הוא המצאה יהודית
  - ד. קפיטליזם – היהודים מהפכנים ומבקשים לערער את הסדר החברתי הקיים.
  - ה. תורת הגזע – היהודי אינו יכול להשתנות בגלל מוצאו הגזעי הפגום.
- מסקנה: האידיאולוגיות המרכזיות של העולם המודרני עודדו את האנטישמיות.
- **דיון:** כיצד השתלבה האנטישמיות בכלים של העולם המודרני?
  - ניצול תהליכי הדמוקרטיזציה: הקמת מפלגות פוליטיות בעלות מצע אנטישמי. הקמת איגודים אנטישמיים ועריכת כינוסים אנטישמיים. כניסת צירים אנטישמיים לפרלמנטים.
  - פרסומים: חוברות ועיתונים אנטישמיים. שימוש בקריקטורות להעברת מסרים אנטישמיים. כלים אלו תרמו ליצירת דעת קהל אנטישמית.
  - **דוגמאות:** גילויי אנטישמיות ומשמעותם.
- ניתן להציג דוגמאות לגילויי האנטישמיות בגרמניה ובצרפת. יש לציין כי ברוסיה הצארית היהודים לא קיבלו אמנציפציה וכי המדינות האנטי-יהודית שם מובלת על ידי השלטון.

פעילות לסיכום הנושא

- **דיון בשאלה:** מה בין האנטישמיות המודרנית לשנאת ישראל המסורתית

פרק כא: היהודים לאן?

פעילות פותחת:

- א. ברור מושג: ברור שם הפרק - היהודים לאן? ומקור השם.
- ב. קריאת כותרות: קריאת כותרות הסעיפים והפסקאות והפקת מידע ראשוני על תכני הפרק

נושא לדיון: מה היו הפתרונות שעמדו בפני היהודים? מה ייחד כל פתרון? במה שונים

הפתרונות שהוצעו זה מזה?

הפרק מציג את כיווני ההתפתחות של העם על סף המאה ה-20. הוא מסכם את נושא הלימוד שהרי המציאות עמה מתמודדים היהודים בשלהי המאה ה-19 היא תוצר של תהליכים שהתחוללו במאה זו.

- מומלץ ללמד פרק זה בקבוצות ובאמצעות שאילת שאלות.
  - חלקו את הכתה לקבוצות על פי דרכי הפתרון המוצעים בפרק: הגירה, ציונות, בונד, אוטונומיזם, טריטוריאליזם.
- א. העלאת שאלות על ידי התלמידים אודות הפתרון בה עוסקת הקבוצה.
  - ב. קריאת הפרק – המידע, התמונות, המפה - ואיתור תשובות לשאלות.
  - ג. הצגת מידע על הפתרון אותו בחרו להציג, שלא קשור לשאלות עליהן בחרו להציג.

▪ במליאת הכיתה:

- א. כל קבוצה תציג את הפתרון בה התמקדה.
- ב. דיון בשאלה: מה ייחד כל פתרון? במה שונים הפתרונות המוצעים זה מזה?

פעילות לסיכום הנושא

- א. דיון: במבט לאחור – אילו מן הפתרונות היו הפתרונות המרכזיים. מדוע?
- ב. יצירת קולאז': ובו כותרות עיתונים המאפיינים את 5 הפתרונות המוצגים בפרק.
- ג. כתיבת יומן: אני בן/בת למשפחה שבחרה להגר; או: לעלות לארץ ישראל; או: להיות חברים בבונד. רשמו תיעוד על יום בחיכם.

ביבליוגרפיה נבחרת

- אטינגר ש', **תולדות עם ישראל בעת החדשה**, הוצאת דביר, תל-אביב.
- אטקס ע', **יחיד בדורו – הגאון מווילנה דמות ודימוי**, מרכז שז"ר, תשנ"ח
- אטקס ע', **תנועת החסידות בראשיתה**, האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון, תשנ"ח.
- ברדן, ז"ד. **פרשת דרייפוס**, עם עובד, 1992.
- בורסטיין ד', **המגלים**, הוצאת כתר, 1989.
- בר נביא א' וצימרמן מ', **בשם החירות והשוויון – עיונים במהפכה הצרפתית**, ירושלים, תש"ן.
- גוטפלד א', **הדרך למהפכה ולעצמאות ארצות-הברית, 1763-1776**, התפתחות הרעיון החוקתי, מקראות, הוצאת הדר, 1987.
- גוטפלד א' (עורך), **החוויה האמריקנית, פרקים בהיסטוריה האמריקנית ובתרבותה**, ביה"ס להיסטוריה ע"ש ארן, אוניברסיטת ת"א וזמורה ביתן מוציאים לאור, תשמ"ו.
- גוטפלד א', **ממושבות למלחמת אזרחים – ההיסטוריה האמריקאית עד 1861**, אוניברסיטה משודרת.
- גולדשטיין י', **קצבורג-יונגמן מ', יהודי ארצות-הברית 1820-1914: קובץ מקורות**, האוניברסיטה הפתוחה, תשמ"ו-תשמ"ח, 1987.
- ג'ונס י' ב', **נפוליאון – האיש והמיתוס**, הוצאת הדר, 1978.
- גיימס א', **האפוס של אמריקה**, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ח.
- גראב ו', **המהפכה הצרפתית**, אוניברסיטה משודרת.
- גראב ו', **נפוליאון ותקופתו**, אוניברסיטה משודרת.
- גרטנר א', **סרנה י' (עורכים), יהודי ארצות-הברית: קובץ מאמרים**, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים תשנ"ב
- גרץ מ', **המהפכה הצרפתית והיהודית**, ספריית דורות, הוצאת מוסד ביאליק, 1989.
- האוניברסיטה הפתוחה, **יהודים בעידן של תמורות**, יחידות 1-8.
- האוניברסיטה הפתוחה, **מנדלסון – מפגש תרבויות**, יחידה 17.
- האוניברסיטה הפתוחה, **פולין – פרקים בתולדות יהודי מזרח אירופה ובתרבותם**, יחידות 9-10 – חסידות, יחידה 11 – השכלה.
- האוניברסיטה הפתוחה, **עידן המהפכות**, יחידות 1-9 (יחידות 4, 5, 6 – המהפכה הצרפתית, יחידות 7 – נפוליאון).
- האוניברסיטה הפתוחה, **שנאת ישראל ואנטישמיות**, יחידות 6-7.
- האוניברסיטה הפתוחה, **תרבות והשכלה**, יחידות 1-7.
- הובסבאום, א'. **תקופת המהפכה: אירופה 1789-1848**, הדר, 1965
- הרסגור מ', **עידן האורות**, אוניברסיטה משודרת.
- הרמן פ', **צק, החוקה האמריקאית**, הוצאת זמורה ביתן מודן, תל אביב, תשמ"ב.
- טורי, י'. **קווים לחקר כניסת היהודים לחיים האזרחיים בגרמניה**, המכון לחקר התפוצות, בית הספר למדעי היהדות, אוניברסיטת תל אביב, 1972.
- טרלה י', **נפוליאון ותקופתו**, הוצאת ספרית פועלים, 1967.

- כץ י', **בין יהודים לגויים**, ירושלים, תשכ"א.
- כץ י', **היציאה מן הגטו**, הוצאת עם עובד, תל אביב, תשמ"ו.
- מאיר, מ'. **צמיחת היהודי המודרני**, הוצאת כרמל, ירושלים, 1990.
- מוריסון ס' א'; קומאג'יר ה' ס'; לכטנברג ו' א', **ההיסטוריה של ארצות-הברית**, זמורה ביתן מוציאים לאור, תשמ"ד.
- מטיאש י', **המהפכה הצרפתית בספרי הלימוד להיסטוריה בישראל**, מתוך: הלכה למעשה בתכנון לימודים 10, 1995, עמ' 129-141.
- סרנה י', **היהדות באמריקה**, ירושלים, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ה, 2005.
- פיינר ש', **שורשי החילון**, מרכז זלמן שז"ר, 2010
- פיינר ש', **מהפכת הנאורות – תנועת ההשכלה היהודית במאה השמונה-עשרה**, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר, תשס"ב.
- פיינר ש', **משה מנדלסון**, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר, תשס"ה
- רובינשטיין א', **פרקים בתורת החסידות ובתולדותיה**, לקט מאמרים, מרכז זלמן שזר, תשל"ח.
  - רודריג, א'. **"כל ישראל חברים" ויהודי אגן הים התיכון, 1860-1929**, יד יצחק בן צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, 1991.
- צור י', **דיוקנה של תפוצה**, ירושלים, כתר, 1975.
- קצבורג-יונגמן. מ' (עורכת) **החוויה היהודית האמריקנית**: אסופת מאמרים, האוניברסיטה הפתוחה, תשס"ו, 2006.
- שייפין ס', **המהפכה המדעית**, הוצאת רסלינג, 2009
- שמואל א', **היהודים בצבת ההשכלה**, בתוך: זמנים 3, אביב 1980, עמ' 48-61.
- תומסון ד', **אירופה מאז-נפוליאון**, 1984.

סרטים

- **אוליבר טוויסט**, בימוי: דיויד לין, 1948
- **אמדאוס**, בימוי: מילוש פורמן, ארצות-הברית.
- **דנטון**, בימוי: אנדז'יי ויידה, צרפת, 1982.
- **הסטר סטריט**, בימוי: קרול קיין, ארצות הברית, 1976
- **זמנים מודרניים**, בימוי: צ'רלי צ'פלין, ארצות הברית, 1936
- **ז'רמינאל**, צרפת-בלגיה-איטליה, בימוי קלוד ברי, 1993
- **לילה בווארן**, בימוי: אטודה סקולה, צרפת.
- **מלחמה ושלוש**, בימוי: סרגיי בונדרצ'יק, ברה"מ (4 חלקים), 1968.
- **מלחמה ושלוש**, בימוי: קינג וידור, ארה"ב, 1956.
- **מרי פופינס**, בימוי: רוברט סטיבנסון, ארצות הברית, 1964
- **נפוליאון וג'וזפיין**, בימוי: ריצ'ארד ת' אפרון, ארה"ב, 1987.
- **סקרלט פימפרנל**, בימוי: קלייב דונר, ארה"ב, 1982.
- **עלובי החיים**, בימוי: גלן גורדן, ארה"ב, 1975.